

A JÁRHATATLAN ÚT*

APRÓ ISTVÁN

A máz megpattant.

Monos Bálint megrázta a fejét, hogy szabaduljon a gátlástalanul feltoluló emlékektől. A gyerekek nem jöttek, így tétlenül ült a nagy tuskón, amely körül össze szokta gyűjteni őket.

— Ez már csak ilyen nap lesz — gondolta. — Így kezdődött, és így is folytatódik: nem hagy nekem nyugtot sem a múlt, sem a jövő és közben tétlenségre kárhóztatva ülök egy sártenger közepén. Legalább ezek a lurkók jönnének!

Megadóan visszasüppedt a vigasztalan múlt ködös képeibe, és újra egészen céltalannak érezte az életét, azt is, hogy visszajött ide, hiszen nem válthatja ő meg a világot, még ezt a maroknyi embert se, mert nem engedik először is ők maguk, de nem engedi még ezernyi látható és láthatatlan hatalom, amely rögtön színre lép, ha a szegény kicsit felemeli csüggedő fejét.

Az apátságon is ahol utoljára szolgáltam az Urat egyházi hivatalban, úgy elszaporodtak az ellenségeim, hogy nem mozdulhattam, egyetlen lépést sem tehettem, hogy az intrika rögvest nyomomba ne szegődjön s kikezdjen valahogyan. Minden döntésem, határozatom nagy port vert fel, akkor is, ha nevetségesen jelentéktelen dologról volt szó. A sok mesterségesen szított botrány és viszály persze nem maradhatott az apátság falain belül, egyesek gondoskodtak róla, hogy mindennek jókor híre menjen és távolabbi feletteseim is tudomást szerezzenek a kellemetlen esetekről. Ki tudja, milyen ferdítésekkel és hazugságokkal fűszerezve kerültek ezek az ügyek egészen a püspökségig, de ha semmivel sem tódították meg őket, akkor is sokat ártottak nekem. Legjobb jóakaróim is (köztük olyanok, akik személyesen jól ismertek és nem is igen hitték a képtelen vádakot), még ők is csodálkozó és

* *Befejező rész*

intő levelekkel fordultak hozzám, hogy mégsem lehet véletlen, hogy annyi baj van a személyemmel, s a különböző egyházi tisztviselők mind ezekről a botrányokról beszélnek.

Hosszú leveleket írtam mindenfelé, magyaráztam, bizonyítottam, kivizsgálást kértem, de úgyszólván mindig hiába. Alig volt eset, hogy kérelmemnek eleget tettek és felülről kiküldtek valakit utánajárni a vitás kérdéseknek, és így alkalmam nyílt tisztázni magam.

Egy évben rendkívül jó gabonatermés volt a környéken, és a falvak több évi járandósági hátralékukat is beszolgáltatták az egyháznak. Az előző évek szűk termése mellett az apátság elhanyagolta a magtárépületeit, és a három nagy tároló közül csak egy, az is a legkisebb volt alkalmas raktározásra. Mint a gazdasági ügyek amolyan mindenes intézője, én idejekorán utasítást adtam ugyan a rossz magtárak kitakarítására és a tető megjavítására, de nyomban rám támadt az intrika, hogy hiábavalóságokra szórom az egyház pénzét, hiszen évek óta elegendő az az egy épület is. Nosza, lóra ültem, és bejártam még egyszer a vidéket, gondosan számba vettem a falvak feltört földterületeit, és hogy miből megnyit vetettek abban az évben. Újból csak azt kellett látnom, hogy ritka bőséggel kecsegtetnek a gabonaföldek, már a rendes évi tized is kétszeresét fogja adni a tavaly befolyt mennyiségnek. Tapasztalataimról részletesen beszámoltam az előjáráságnál, minden érveimet számokkal, papírokkal támasztottam alá, de hiába, senki sem hallgatott rám. Aratáskor, persze, megmutatkozott, hogy igazam volt, egyre-másra érkeztek a megrakott szekerek, már egész sor állt az apátság udvarán, mert a kis magtár dugig megtelt. Kapkodtam fűhöz-fához, s felmentem a korábban akadémikusodó urakhoz, hogy most szerintük mitévő legyek, ha már olyan jó tanácsokat tudnak osztogatni. Nem átalítottak azzal vádolni, hogy a számtalan figyelmeztetés ellenére elhanyagoltam a szükséges intézkedéseket és minden következményért én leszek a felelős!

— Ebből jelentés lesz! — mondta kárörvendő vigyorral egyikük, amikor nagy peckesen kikísért a fogadószobából.

Hiába csikorgattam dühömben a fogamat, megoldást kellett találnom, de rögtön. Találtam is. A városban béreltem magtárat egy tehetős német polgárnál, mégpedig — mivel feljebbvalóim a költségeket nem hagyták jóvá — saját pénzemem. Azt reméltem, ezzel a jelentős áldozattal nyugalmat vehetek magamnak és a megfelelő körökben is végre méltányolni fogják odaadásomat és belátják tisztességemet.

Befejeződött az aratás, és végre fellélegezhettem. Időnként lejártam a városba körülnézni a magtárakat, bármi váratlan is történik, nehogy ellenségeim hamarébb tudomást szerezzenek róla, mint én. Éppen egy ilyen ellenőrző utamról ballagtam visszafelé, amikor Mihály frátert láttam szemben sietni a meredek ösvényen, s már messziről integetett.

— Bálint fráter! — lihegte. — Siess, odafönn már mindenki téged vár!

— Engem? Minek?

A fiatal barát csak a fejét rázta, hogy nem tudja, miről van szó, de odafönn mindenki nagyon komoly, és a hangulat semmi jóra nem utal. Hiába faggattam tovább, vagy tényleg nem tudott semmit, vagy ráparancsoltak, hogy tartsa a száját. Töprengve rőt-tam az utat felfelé a domboldalon (az apátság szép kerek domb tetején épült, amelyet dél felől félig körülvelt a város), de semmi okát nem tudtam adni a váratlan idézésnek és szigorú hangulatnak. Végül is azzal nyugtattam magam, hogy nagy dolog nem lehet, fejemet nem veszik, mert egyszerűen nem követtem el semmit, amiért félnem kellene. Ha megint felfújtak valami apróságot, hát majd megmondom a magamét egyesekről, akik folyton gáncsoskodnak, de egyházunk ügyéért semmit sem tesznek, mégis egyetlen szavukra felbolydul az egész apátság, és vége-hossza nincs a dühös vádaskodásnak. Ha megint ilyesmivel állnak elő, hát tudják meg, hogy nem tűröm tovább és elmegyek, marják csak egymást nélkülülem!

Elszántan és harcra készen nyitottam be a nagy tanácsterembe, ahol valóban mind együtt ültek már az elöljárók. Meghajoltam, és villogó szemmel vártam, hogy a fejemre olvassák legújabb állítólagos bűnömet. Sokáig csend volt, és ez a színjáték még jobban ingerelt, legszívesebben felcsattantam volna, hogy tessék, itt vagyok, mondják meg, mi bajuk van velem.

— Monos Bálint fráter . . .

A hang hidegen csengett, és a szavakat újabb jelentőségteljes csend követte, amitől — hiába próbáltam nyugodt maradni — arcomon gyöngyözni kezdett a verejték. Hát még amikor egyik legbefolyásosabb rosszakaróm előadta a kínos ceremónia okát!

— Monos Bálint fráter! Tudomásunkra jutott, hogy galádul visszaéltél szentegyházunk és tisztos vezetőink jóindulatával, hálátlanul megcsaltad azokat, akik felemeltek és akik jólétben tartanak ma is! Megbocsáthatatlan bűnt követtél el e tisztességben és

az egyház iránti odaadásban megöszült férfiak ellen, de utálatosan vétkeztél a hívők, a nép ellen is, akiknek hite méltatlanul megrendülhet az anyaszentegyházban az ilyen semmirekellők miatt, amilyen te vagy! És vétkeztél egyenesen isten ellen, amikor az ő javaira emeled mocskos kezedet, mert a szentegyház vagyona az Úr vagyona! Ez utóbbiért majd elnyered méltó büntetésedet, ha eljön az ideje, az Úr fog feletted ítélni . . .

Tágra nyílt szemmel, még mindig értetlenül bámultam a szent felháborodásában szinte tajtékozó férfiúra. A violaszín bársonyból készült palást kis híján szétrepedt hordónyi testén, amikor dörgedelmeihez lélegzetet vett. „... az Úr fog feletted ítélni...”

— mondta, és ájtatosan a mennyezetre függesztette a szemét, de a következő pillanatban úgy csattant fel a hangja, hogy nemcsak én, hanem a szorgalmasan bólogató papok is mind összerezzenek:

— De az ellenünk elkövetett vétkeidért nekünk fogsz felelni!

A felháborodott egyházi méltóságteljesen leült de máris újabb hangot hallottam a hátam mögött.

— Fráter Monos Bálint!

Megfordultam.

— Hiteles tanúvallomásokkal tudjuk bizonyítani, hogy jóakarátú egyházfők figyelmeztetése ellenére, és annak ellenére, hogy jó előre magad is láttad, mennyi gabonára számíthatunk az idén, szándékosan hagytad tönkremenni az egyházi birtokokon levő magtárakat. Ennek oka azonban nem megbocsátható restség vagy szintén elnézhető hanyagság volt, hanem aljas számítás! Miután a magtárak használhatatlanná váltak, te a saját pénzeden béreltél tárolót, oda hordattad a szent tulajdont képező gabonát, amit a bérbe adó, tisztos polgár is szavahihetően bizonyít. Nem tartozik azonban erre az általunk is nagyra becsült úrra, hogy ezzel a csalafintasággal ellenőrizhetetlenné vált a termények mennyisége és holléte.

Szólni szerettem volna, hogy mindent ellenőrizhetnek, itt vannak a kulcsok, az iratok, de máris folytatták:

— Monos Bálint! Csak abban tévedtél, hogy vannak még becsületes, lelkiismeretes hívei az egyháznak, akik felfigyeltek szennyes ügyködésedre, és leleplezték azt. Megbízható tanúktól tudjuk, hogy a kezeid közé kaparintott, más számára úgyszólván hozzáférhetetlen terményt jó pénzért, titokban száz kereskedőknek adod el, akik nagy nyereséggel Bécsbe viszik!

A terem felmorajlott.

— Lám, most is az alkudozásból jön, mindenki tudja, hogy he-
tente többször is legyalogol a városba, becstelen ügyleteit intézni!

Ez már sok volt. Úgy lerohantak, hogy szóhoz sem jutottam,
csak kapkodtam a fejem, ahogyan dörögtek rám, egyszerre több
felől, és egyre dühödtebben. Védtelenül álltam előttük, egyetlenegy-
szer sem engedtek közbeszólni. Megsemmisülten támolyogtam ki
a teremből, és csak sötét cellám magányában tértem magamhoz.
Már nem akartam elmenni, pedig szívesen engedtek volna. Egy-
re az ostorként csattogó, becsmérő szavakat hallottam:

- Tolvaj!
- Csaló!
- Álszent!
- Áruló!
- Hitetlen!
- Istentelen!

Nem mehettem el, hiszen az már szökés lett volna, és lemossa-
tlanul rajtam marad a mocsok.

Amennyire képtelen és megdöbbenő volt az ellenem felhozott
vád, annyira nehéz volt ellene védekezni. A bőséges termés le-
nyomta a búza árát, és a kereskedők valóban szekérszámra indí-
tották útnak az olcsón felvásárolt terményt Bécs és más német
városok felé. Annak a polgárnak is, akitől a magtárat bérbe vet-
tem, több tárolója volt a városban, és valamennyi körül igen
élénk volt a szekérforgalom. Kivert a hideg verejték, amikor ezt
végiggondoltam.

Ezek után már meg sem lepődtem, amikor eredménytelennek
bizonyult minden próbálkozásom, hogy tisztázzam magam, hiá-
ba szóltak a körülmények mellett. Hiába mutattam meg az
apátság feltöretlen pecsétjét a magtár ajtaján, hiába nyitattam ki,
és becsültem fel a benn levő gabonát, névtelen levelet szerez-
tek, amelynek írója tudni vélte, hogy még a termés behordása
előtt annak jelentős részét máshová szekereztettem. Vége-hossza
nem volt az ilyen és ehhez hasonló sületlen állításoknak. A vak
is láthatta, hogy becstelen játékot űznek velem, de mindenki úgy
tett, mintha semmit sem vett volna észre.

Megmozgattam minden követ, latba vettem minden ismeretsé-
gemet, de úgy látszott, ezúttal is hiába küszködöm, még csak vá-
laszt sem kaptam segélykérő leveleimre.

Egy este halkan kopogtak cellám ajtaján. Mihály fráter volt, aki újabban élvezte az előljáróság bizalmát, és az én feladataim egy részét is átvette.

— Nem maradhatok sokáig — suttogta —, de fontos hírem van a számodra. Az érsek megsokallta az egyház tekintélyét csorbító vádaskodást és a körülötted támadt zűrzavart. A végére akar járni az ügynek. Még nem tudni hogyan döntött, de rosszakaróid attól tartanak, hogy alapos kivizsgálást fog elrendelni. Odafönn nagy a kapkodás . . .

Az ajtóból még visszafordult:

— Az Úr kegyes és igazságos. Bízunk benne!

Izgatottan vártam a fejleményeket. Külön öröömre szolgált Mihály fráter gesztusa, amellyel elárulta, hogy titokban az én oldalamon áll, együttérez velem. Visszakaptam valamicskét az emberekben való elvesztett hitemből.

Néhány nap múlva valóban megjelent az apátságon három tekintélyes egyházi férfiú, azzal a céllal, hogy felülvizsgálják a termények ügyét. Nagyon komolynak és hajlíthatatlannak látszottak mindhárman, és ellenőrző munkájuk során senkitől sem hagyták magukat befolyásolni. Ez persze, egyedül csak nekem kedvezett, mert nekem nem is volt szükségem győzködő beszédre, minden benne volt a rendesen, tisztán vezetett lajstromokban, amelyeket annak idején közvetlen felettesem is ellátott jóváhagyó kézjeggyel. Ezek alapján könnyű volt utánajárni, hogy melyik falu mennyi gabonát szállított be tized fejében, és hogy az a gabona melyik raktárban fekszik. Néhány nap alatt a bizonyítás befejeztett, s egyértelműen kiderült, hogy alaptalanul rágalmaztak, és a gabona megvan az utolsó szemig.

Boldogan sóhajtottam fel, isten mégis megvédi az ő hű szolgáját, nem hagyja a gonoszok martalékául! Úgy gondoltam, most már véglegesen nyilvánvalóvá válik egyesek rosszindulatú mesterkedése, s ha nem is büntetik meg őket (habár titokban ezt is reméltem, és éjszakánként egészen beleéltem magam a bosszú édes mámorába), legalább intést kapnak, amiért keserítették az életemet és ártatlanul befeketítettek.

Munkájuk végezetével távozni készültek az igazságos és komoly egyházférfiak. Ebből az alkalmából ismét összehívták az apátság előljáróit, küldöncöt szalasztottak értem is. Megint utolsónak érkeztem és éppen olyan komor, szigorú arcok fogadtak,

mint amikor vádlottként álltam előttük. Meg tudtam érteni, hogy nem repesnek az örömtől, én is igyekeztem kifejezéstelen komolyságot erőltetni az arcomra. Mégis belesápadtam, amikor ugyanaz a hordótestű, violaszín palástos úr emelkedett szóra, aki a rágalmakat oly dörgegelmesen olvasta a fejemre, és akinek kellemetlenségeim jó részét is köszönhettem. Hosszú orációba fogott, amire a meglepetéstől és elképedéstől alig tudtam figyelni. Csak később kezdtem felfogni szavainak értelmét, amikor egyre hangosabban és szenvedélyesebben magyarázott.

— Szentegyházunk érdeke kivételesen megkívánta, hogy érdemükön felüli figyelemben részesítsünk olyan ügyeket és személyeket, amelyek és akik egyébként nem méltóak a figyelemre. Mégis, ezzel újfent megmutattuk nagylelkűségünket és egyházunk igazságos voltát. Megköszönjük az érseki küldötteknek, hogy segítettek véget vetni az áldatlan torzsalkodásnak, bár hisszük, hogy saját magunk az apátságon belül is hamarosan eljutottunk volna az igazságos ítéletig.

Tágra nyílt szemmel, hitetlenkedve hallgattam ezt a cikornyás, arcátlan beszédet. Pedig a szónok még nem fejezte be.

— Ugyanakkor dicséretben kell részesítenünk mindazokat a lelkiismeretes szolgálókat az Úrnak, akik olyan éber odaadással aggodnak az egyház vagyonaért, hogy tekintélyüket és fáradságot nem kímélve bátran és megalkuvás nélkül harcba szállnak, ha csak a tisztességtelen szándék leghalványabb gyanúja felmerül. Tisztelet nekik, amiért vállalták a kockázatot, hogy a gyanú esetleg alaptalan, de nyugtassuk is meg őket, hogy ez korántsem jelenthi tekintélyük csorbulását! Sokkal inkább dicsőségükre szolgál! Inkább százszor vádoljunk alaptalanul, mint egyszer is szemet hunyjunk valamely gazember istentelen cselekedetei fölött! Védekezünk kell testvéreim, mert az ellenség mindenütt ott lapul! Senkinek sem szabad hinnünk, ha mégoly ártatlannak tűnik is, mert minden gyarló emberi sorsnál fontosabb szent és igazságos egyházunk rendje és biztonsága!

— Te pedig, Monos Bálint fráter, jól figyelj! Ezúttal sikerült kihúzni nyakadat a hurokból, és ezt nem utolsósorban kegyes jóindulatunknak és elnézésünknek köszönheted, de még egyszer figyelmeztetünk, jóindulatúan figyelmeztetünk, hogy jól tennéd, ha a jövőben jobban összehúznád magad, mert továbbra is sok panasz van rád!

Megingott alattam a nehéz kőpadló.

A kárörvendő, diadalmas arcok sorfalából sokat tanultam akkor. Megtanultam például észrevenni az olyan apróságokat, mint a vastag aranyláncok a távozó, kiküldött papok nyakában, s már arra is emlékeztem, hogy ideérkezésük előtt még mások palástján láttam őket ékeskedni. Mindeddig kétségbeesett önsanyargatással próbáltam magamban fölfedezni a hibát, azokat a gonosz, gyarló tulajdonságokat, amelyek szembefordítják velem rendtársaimat és feletteseimet, de a gabonahistória és az azt követő szégyenteljes kioktatás után már láttam, hogy másutt van a kutya elásva. Nem személyem ellen irányul a gyűlölet és acsarkodás, legalábbis nem közvetlenül: származásomnak, sehonnani, jöttment, földönfutó, valószínűleg jobbágy mivoltomnak. Sokan egyszerűen nem tudták elviselni sikereimet, gyors előmeneteletem, különösen azok, akik nem eszükkel, szorgalmukkal jutottak el a viszonylag magas hivatalokig, hanem nevükkel, birtokaikkal.

Ilyenek pedig sokan voltak.

Amíg egyszerű szerzetesként jártam a kolostorokat, alázatosan elvégeztem mindenféle munkát, addig meglepően gyakran találkoztam a nagyok felemelő jóindulatával is. Egyesek, akik még abban az időben vettek pártfogásukba és jó tulajdonságaimért megszerettek, még később sem pártoltak el mellőlem, de annál jobban fájt, amikor ezek között is akadt olyan, akinek gyors emelkedésem szálka volt a szemében. Olyan embertől hallottam, akiről korábban el sem hittem volna, hogy egyszer még így szól rólam: „Odaadod a parasztnak a kisujjad, és már az egész karod sem elég neki.”

Szegény szerzetesként kellett volna leélni az életem, ezt szánta nekem a világ, az a bűnöm, hogy fellázdattam, hogy többet akartam... Örülnöm kellett volna, hogy egyáltalán kiemelkedhettem a jobbágysors kilátástalanságából, ez is nagyon keveseknek adatik meg a magamfajta lelencek közül.

Ült a tuskón, és odáig jutott tűnődéseiben, hogy miként fordított akkor hátat az áskálódó világnak, és merült egészen magába, felderítetlen belső világába. Sokszor egész napra a cellájába zárkózott, és hosszú töprengései során lassan felderengett a susogó nádas képe, és sejteni kezdett valamit arról az éjszakáról, amikor futni kellett, egy ingben, mezítláb, árkon-bokron keresztül, de felderengett a néma, torzonborz ember alakja is, aki megtanította tüzet gyújtani, és így sorban, vagy éppen összevissza sok minden

az elveszettnek hitt múltból. Segítségére voltak a históriák is, amelyekhez hozzájutott, meg az élő szemtanúk elbeszélései azokról a történelmi eseményekről, amelyek sorsát valószínűleg alakították. Így egészen bizonyossá vált, hogy a török 1552. évi, nagy hadjáratának estek mellékesen áldozatul azok az addig évtizedekig viszonylag békében élő falvak, amelyek valamelyikéből ő is származott.

Gyászos esztendő volt az! Szulejmán szultán, Erdély, a Habsburgoknak való átadása feletti haragjában semmisnek tekintette az érvényben levő békét, és hatalmas haddal felvonulva egész országrészeket igázott le. Elestt Temesvár, Arad, Lippa, Karánsebes, Csanád, de Veszprém, Drégely, Szécsény, Hollókő, Ság, Gyarmat, Bajág, Szolnok is. Erre az évre esik Eger várának dicső megvédése is, de bizony más ilyen sikerrel nem lehetett dicsekedni.

Híre-hamva sem volt a sok gyereknek, még a küldöncök sem jöttek vissza, ami mégiscsak szokatlan volt, az utóbbi időben már nem engedtek meg maguknak ilyen engedetlenséget. Vagy bajuk esett? Mi baja eshet egyszerre harminc gyereknek a nádasban, amelyet úgy ismernek, mint a tulajdon tenyerüket, és úgy mozognak benne, hogy a szárcsák sem különben? Ha baj lenne, legalább néhány biztosan visszajön . . .

Azt lehetetlenség lett volna megmondani, hogy a Tisza nádasainak pontosan melyik eldugott falvából keltem útra annak idején, de ez végeredményben mindegy is volt: ha a sárkunyhók valahol összedőltek, vagy felégette őket az ellenség, akkor a maradék nép és az újonnan arra tévedő földönfutók más alkalmas helyen ütöttek tanyát. Így is indultam egykori utamon visszafelé: addig megyek, amíg nem találok egy olyan nyomorult települést, amelyet emlékeimből ismerni vélek, vagy amíg egyszerűen körül nem vesz a nád, ott nem marasztalnak a vizek.

Megint Baka Tamás csörtetett elő valahonnan, de olyan feldúlt, eszelős ábrázattal, hogy a frátert előntötte a mérge. „Biztosan újra jön a döglött tehenével meg a hókuszpókuszaival!” Nem is várta meg, amíg belekezd az érthetetlen makogásba, elutasítóan felemelte a kezét, és egyre csak a nádast figyelte, ahonnan a gyerekeket várta.

— Jézus! — nyögte erőtlenül az öreg, és valósággal lerogyott Bálint fráter lába elé. — Jézus, Jézus!

Megütközve nézte, ez már mégiscsak sok volt, a még oly fontos tehénért is, hiszen az emberke egész testében reszketett, és szinte nyüzszített a földön.

Nyugtalanság futott végig a falun.

Nem tudta még mi az, teremtett lelket sem látott, de világosan érezte a félelem, sőt a pánik előszelét a levegőben. Nem volt ideje megszólalni, az ösvényen trappolva megjelentek a gyerekek, zihálva, kifulladásra érkeztek, nem jutottak mindjárt szóhoz, de tágra meresztett szemükből rémületet olvasott ki.

— Elvitték őket!

Beletelt néhány perc, mire nagyjából kiderült, hogy mi történt.

A gyerekek elég messze a falutól, a nádas szélén kószáltak, s valamelyikük ismeretlen lovasokat pillantott meg a pusztán. Lélegzet-visszafojtva figyelték őket, egyikük sem látott még ilyen fenséges képet, a félelmetes lovasok elborították a mezőt, és lassan özönlöttek a folyással ellenkező irányban. Az ösztönös félelemnél erősebbnek bizonyult a kíváncsiság, és a bátrabbak a bokrok között bujkálva egyre közelebb merészkedtek a poroszkáló idegenekhez. A távolban nagy füstoszlopokat is lehetett látni. Annyira félelmetesek és mégis lenyűgözőek voltak azok a lovasok, hogy egyesek a gyerekek közül a látványtól egészen megbabonázva észre sem vették, hogy veszélyesen közel merészkedtek hozzájuk. Nem is az emberek vették őket észre, a lovak horkantak fel, és már késő volt elfutni, hármukat körülvették az ijesztő fegyveresek. Egy gyereknek még sikerült megugrania mielőtt leszálltak volna a nyeregből, de kettőt megfogtak, és érthetetlen kiáltozással megkötötték őket. A többiek elég távol voltak, s amikor a rémülettől kicsit magukhoz tértek, eszeveszetten menekültek be a nádba, ahová nem jöhettek utánuk.

Nagy zűrzavar támadt. A faluban mindenki futott valahová, cipelt valamit, gyereket, asszonyt, állatot hajszolt. Monos Bálint tanácstalanul állt a fejvesztett nyüzsgés közepén. Az imént még egymagában, tétlenül ücsörgött itt, most pedig azt sem tudja, hova kapja a fejét a nagy hangzavarban. A gyerekek most egyszerre mind beszélni, kiáltozni kezdtek, majd sírva, bömbölve szétszéledtek anyjukat, apjukat keresni. Kiáltozásukból nem lehetett megállapítani, hogy kik voltak a lovasok, csak azt állotta mindenfelől, hogy „nagyon csúnyák”, „rémségesek”, sőt azt is, hogy „nem is igazi emberfejük van”. Abban mindenesetre biztos lehe-

tett, hogy bárkik voltak is az illető fegyveresek, megjelenésük a falu közelében joggal okozott rémületet.

Baka Tamás még mindig ott kuporgott a földön, most belőle próbálta kiszedni, mitől rémült meg annyira. A kis ember egyre csak reszketett, azt mondta, ő is látta a lovasokat, amikor valami csodafüvet keresett, éppen olyanok, mint ahogyan a gyerekek elmondták, talán tényleg nem is emberfejük van, és a testük is inkább a farkaséra emlékeztet, úgy is üvöltöttek, mint a farkasok.

A helyzet aggasztó volt. Ha a lovasok elfogtak néhány gyereket, azt nyilván fölérlik ésszel, hogy nem az égből pottyantak a vadon közepébe, és újabb rabok reményében kutatni fognak a falu után. Bármelyik percben rájuk törhetnek, s ők szinte teljesen védtelenek. A frátert elfogta a rémület, de az első értelmes gondolat is az eszébe villant.

— Eloltani a tüzeket!

A rohangáló népséget nem lehetett megnyugtatni, csak néhányan engedelmeskedtek parancsainak, s vele együtt viskóról viskóra járva oltották a tüzeket, csitították a hangosan jajveszékелőket és kiabálókat. Egyelőre ez volt a legfontosabb, hogy ne árulják el olyan ostobán a hollétüket, s legalább időt nyerjenek. Időt nyerni, de mihez? Gondolatban számba vette a védekezés lehetőségeit, a használható férfiakat, a kevés és rossz fegyvert, amivel szembeállhattak az ellenséggel.

Kik lehetnek? Ha rabokat szednek, akkor aligha a szultán rendes dézsmabehajtói, s habár velük kapcsolatban is minden ok megvan a rettegésre, rabszedő, portyázó fosztogatók náluk ezerszer veszélyesebbek. Ha új háború készül és a felvonuló seregek botlottak beléjük, akkor a sorsuk megpecsételődött: a dúló, fosztogató hadak mindent elpusztítanak, ami az útjukba kerül, csakúgy, mint három évtizeddel ezelőtt Szulejmán rémes serege. Márpedig másra nemigen gondolhatott. A fráter visszatért Baka Tamáshoz, s megkérdezte, törökök voltak-e azok a katonák. Ugyancsak meglepődött, amikor az határozottan rázta a fejét. Nem törökök? A bizonyág kedvéért még néhányszor megkérdezte, de mindannyiszor az volt a határozott válasz, hogy biztosan nem törökökről van szó. Bálint fráter pedig nem tudott elképzelni olyan sereget, amely délről vonul északra, a szultán meghódított területein át, keresztény gyerekeket ejt rabul, és még csak nem is török. Újabb szemtanúkat keresett, és talált is a nagyobbacska fiúk személyében, akik a leskelődők között voltak. Tőlük ugyan nem kérdez-

hette, hogy törökök voltak-e vagy sem, mert aligha mozdultak ki valaha is a faluból, de a lovasok külső megjelenéséből csak következtethet valamire. Eleinte ez is egészen reménytelennek tűnt, mert a fiúk egyre csak azt bizonygatták, hogy nagyon gonosz szemük van, egészen apró, és ég, mint a parázs, s ettől nem tágtottak, akárhogyan is igyekezett valami általánosabb jellemzőt kiszedni belőlük. Lassan azért összeállt a kép: bozontos, „farkas” test, varkocsba fonott haj, csúcsos süvegek, meg apró, gonosz szemek. Keresztet vetett, és isten kegyelmébe ajánlotta kicsiny népét meg önmagát, mert a pusztát ellepő lovassereg nem lehetett más, csak Gazigeraj vérvívó népe, a legfélelmetesebb sereg, amellyel a szultán már régóta fenyegeti Bécset és Európát!

Igaz, Monos Bálintot nem a had félelmetes ereje rémítette meg, hiszen maroknyi ellenség is végveszélyt jelentett a falu védtelen népének, és bármennyire is gyászolta a keresztény világ romlását, most mégsem Bécsért aggódott. Gazigeraj kán és a krími tatárok említésére csontjába állt a hideg mindenkinek, aki hallott már róluk. Még a hódoltságban élő, kicsit már szelídebb törökök is rettegve várták szultánjuk újabb seregeit, ha azokban tatárok is harcoltak, mert olyan nép az, amelyet a török sem tudott megzabolázni, nem is lehetett őket rendes hadműveletekre használni, csak dúlásra, tarolásra, gyilkolásra.

Bálint fráter idegesen próbálta lerázni a karjába kapaszkodó két asszonyt, akik fültépő siránkozással követelték rajta az elhurcolt gyermekeket. Sehogyan sem tudott tőlük szabadulni, pedig minden perc drága lehetett, és kétségbeesetten erőltette az eszét, hogy valami megoldást találjon. Közben észre sem vette, hogy a pánik lassan alábbhagyott, a kiáltozók elcsendesedtek, a rohangálók megállapodtak. A hirtelen beállt csendre csodálkozva nézett fel. Ott álltak körülötte mind, rongyos, vézna népe gyűrűbe fogta, és egyebet se látott, csak esdeklő, bizakodó szempárokat, csendes, de hajthatatlan várakozást. Tanácstalanul nézett vissza rájuk, de érezte, akár órákig állhatnak így, egyetlenegy sem tágtana közülük. Tőle várták a megváltást, papjuktól, az egyetlenőtől, aki kiemelkedett közülük, a fejfel magasabbtól, a tudóstól, az olvasni tudótól, az imát mormolótól, az áldást osztótól, a beteget vigasztalótól, a lelket gyógyítótól, az istennel társalgótól, a messzire látótól, hadakat visszafordítótól, tűzkardot forгатótól, tüzet oltótól, és tüzet lángra lobbantótól, uruktól, szolgáljuktól, tulajdonuktól, megszállottjuktól, pusztából szalasztott Mózesüktől.

Valahol távolabb darvak röppentek fel ijedt rikoltozással a nádból, a fráter összerezsent, a szemek tágabbra nyíltak, a besett mellkasok szaporábban emelkedtek és süllyedtek. A nádban élők ügyelő szövetségese, a darumadár, veszélyre figyelmeztetett: idegenek verték fel nyugalmát.

Egyre csak Mózes járt az eszében, a parancsok, amelyeket az Úr adott neki, ahogyan útra bocsátotta, hogy vezesse sanyargatott népét. A világban semmi sem változik, mindig ugyanazok a kérges sorsok ismétlődnek: folyton új számkivetetteket vezetnek újjászülető Mózesek. A gonoszok is egyformán kegyetlenek minden időben, talán ugyanazok, miért is küldene isten mindig más üldözőket és gyűjtogatókat, a sohasem változó és már jól begyakorolt szerepre? A szenvedők azok mindig váltakoznak, a felnövő vagy fel sem nőző nemzedékeknek egyenként szembe kell nézniük az ősi színjáték véres jeleneteivel, meg kell kóstolniuk a vért, belélegezniük a füstöt, csontot és húst adni a tűznek, loccsantani egy kis agyvelőt a földre, fájdalmat és szégyent adni a kéjért tomlóknak, hullák bűzét (adni és szagolni), megtölteni a könyveket, hogy okuljanak a később jövők is és nehogy gondban legyenek, ha netán maguknak is kedvük támadna újrajátszani a felejthetetlen jeleneteket.

Még csak vitatkozni sem volt kivel, ahogyan Mózes vitatkozott az Úrral, és próbált kibújni a nehéz küldetés alól. Nem mondhatta senkinek, hogy „Kérlek, Uram, csak küldd, akit küldeni akarsz”, mert megmásíthatatlanul ott álltak előtte azok, akiket vezetnie kellett, s szeme pillája sem rebbenhetett anélkül, hogy észre ne vegyék, lépést sem tehetett, hogy ne lépjenek azonnal utána. A Mózeseket és Jóbokat sohasem kérdik meg előre, mi a véleményük isten által kiszabott útjaikról, s az után sem érdeklődnek, van e kedvük a prófétaáshoz. Ez is maradt a régiben.

— Szedjétek össze minden fontos holmitokat, csomagoljátok meleg rongyokba a kicsiny gyermekeket, és hozzatok magatokkal annyi élelmet, amennyit csak össze tudtok kaparni, biztosan elbírja a hátatok!

Szedjétek vállatokra egész nyomorotokat: vagy hozzatok el mindent, vagy hagyjatok oda mindent, egyre megy. Nem ti vagytok az elsők, és hogy ne legyetek az utolsók, útközben szórjatok el néhány gyermeket. Nem tud ember nélkül meglenni a föld. Dobjatok embermagot egy-egy fa tövébe, ne féljétek, biztosan ki-

kel, és kezdi majd előlről! Ti most elmentek, ha van hová, és visszajöttök majd, ha lesz honnan. Ne kérdezzetek semmit, mert választ még senki sem kapott a hozzátok hasonlók közül, és könnyebb lenne sarkából kifordítani a világot, kétfelé hasítani az eget, mint válaszolni a ti földhözragadt kérdéseitekre. Mindenki nyugodtabb, ha hallgattok. Isten is nyugodtabban fordít háta nektek, a kard is simábban nyisszen belétek, a mocsár is puhábban emészti el csontjaitokat, a tavasz is nagyobb kedvvel hajt virágot emléketeknek, és az eljövendő századok békésebben nyújtóznak majd, ha már ők is csak múlt lesznek. Hát csöndben maradjatok!

A darvak egészen közel riantak fel, de akkor már kívül jártak a falu területén. Egy nagy tó felé vonultak a sűrű bokrok között, ha azt megkerülik, és utána elvesznek a mocsár legbizonytalanabbnak látszó részében, akkor talán megtéveszthetik a nyomolvasókat. Monos Bálint megállt, és megvárta, amíg elhalad előtte a cipekedő menet. Lehangoló kép volt. Ez a nyomorult, reménytelen menekülés sehogyan sem illett bele álmaiba, amelyek visszahozták ide a kolostorok és apátságok romlott, de biztonságos világából, de szomorú kudarcát jelentette a ma reggel még legelérhetőbbnek látszó terveinek is. Az utolsó csecsemőt cipelő asszony is elhaladt előtte, és most üres tekintettel nézte az áruló nyomokat. A puha földben valóságos ösvényt hagyott a sok láb és ez ellen semmi okosat nem tudott kitalálni. Újra előresietett, és a legsűrűbb bozóton, combig érő vadvizeken át vezette népét, egyre messzebb a rengetegben. Vakon követték, a legtöbben még nem is jártak ilyen távol a falutól.

Órák óta haladtak már megállás nélkül, úgy tűnt, egyre mélyebbre hatolnak az ember nem járta vadonba, de a fráter jól tudta, hogy biztonságról szó sem lehet, mert megjárt útjukon ugyan most már nehezen követhette volna őket bárki emberfia, de azt nem sejtette, hogy milyen messze van oldalról a pusztá, amelyen akadálytalanul száguldoznak a vérre szomjazó lovasok, és valamilyen járható utat is keresztezhetek, ami szintén halálos veszedelmet jelentett volna a számukra. Nem maradt más reményük, csak a járhatatlan úton, ez volt minden, amit még magukénak hihettek.

Előző őszi vándorlásai alapján próbált tájékozódni, akkor hosszasan bolyongott a mocsarakban, élő embereket vagy elhagyott faluját keresve, amíg rábukkant mostani népére. Úgy emlékezett, hogy errefelé a folyó hatalmas kanyart ír le és a mocsárvilág több-

napi járásra húzódik nyugat felé, és bármiféle katonaság számára áthatolhatatlan vadont jelent. Csak abban reménykedett, hogy már elérték ezt a tájat és elég mélyen behatoltak a mocsarak közé. Pihenőt engedélyezett.

Nem tudta még, hova is mennek tulajdonképpen és van-e egyáltalán olyan hely, ahol huzamosabb időre rejtve maradhatnak a ravasz tatárok portyái elől. Mert hiába van az, hogy nem idevaló nép a tatár, azért csak vadságában olyan közel áll a pusztához, fákhoz, vizekhez, hogy bámulatosan jól kiismeri magát idegen tájakon is. Olyan a szaglása, mint a farkasé, fürkésző, keskeny szemének villanását nem kerüli el egyetlen nyom, egyetlen óvatlanul letört gally sem, és félelem nélkül bemerészkedik a legsűrűbb rengetegbe is, ha prédát sejt. Csak arra számíthatott, hogy a szultán nyilván nem a pusztai pásztorok ellen hozatta fel félelmetes harcosait a messzi Krímről, biztosan felbomlott a béke, és újra Bécs ellen vonul, s akkor hamarosan eltakarodnak a tájról a kósza hadak. Ezt kellett valahogyan lapulva kivárni, bízni oltalmában, s később majd csak megtudnak valamit a hadi helyzet alakulásáról, hogy mire a seregek téli szállásra visszavonulnak, a falu népe újra eltűnjön a visszatérőben sem szelídebb hadak szeme elől. Addig azonban sokat kell még reszketve imádkozniuk sorsuk jobbra fordulásáért.

Az értelemnek nem sok hasznát vehette volna, így egészen ösztöneire bízta magát és népét. A hosszú tél után még fel sem melegedhetek igazán az örökösen fázó, gémberedett tagok, a vézna izmok erőtlenek voltak még, és az embereken hamarosan a fáradtság jelei mutatkoztak. Hiába engedélyezett egyre gyakrabban pihenőt, mindig lassabban haladtak, és a menet aggasztóan hosszúra nyúlt. Megpróbálta a lemaradókat elől elhelyezni, de ez is meddő erőfeszítésnek bizonyult, mert mindig újak maradtak el, és a sok rendezgetés után egyszerre azt vette észre, hogy az egész karaván körbecserélődött, és ismét azok kullognak hátul, akiket kezdetben a menet elejére parancsolt. A megerőltető futkosás és gyözködés őt magát is kimerítette, hiszen ő sem volt már régi ereje birtokában, a nádasban töltött tél és az egészségtelen, szűkös táplálkozás nála is megtette a magáét. Azért csak tovább erőltette a menetelést, és valahányszor emberei lerogytak pihenés gyanánt, kis idő után talpra ösztökélte őket, és vonszolták magukat tovább. Nem tágitott, pedig a nap már elég alacsonyan világított a nádas felett.

Földre szegezett tekintettel lépkedett, mégis nagyot botlott valamiben. Odanézett: földbe süppedt, korhadó emberi csontok medreztek ki szanaszét a tavalyi avarból és a többiek is sorra botladoztak bennük. Kevesen néztek hátra, annál fáradtabbak voltak, és ha meg is tették, fásultan léptek tovább, a saját haláluk elől menekültek, és nem érdekelte őket a másoké. Bálint fráter azonban keresztet vetett, és borzongva nézett körül. Nem a szét-szórt emberi maradványok látványa tette lúdbőrössé az ujjatlan bekecsből kifehérlő meztelen karját, hiszen látott olyat éppen eleget életében, inkább a környező nagy fák egyre sötétedő koronájában a kicsit távolabb csörgedező ér neszezésében érzett valami nyugtalanítót. Alig indultak tovább, váratlanul kis tisztásra értek. Figyelmes szem, a vadon álcázó munkája ellenére is könnyűszerrel felfedezhette az emberi kéz nyomát.

Bálint fráter a lenyugvó napra, majd fáradt seregére nézett, és utasítást adott a letelepedésre. Itt kellett maradniuk reggelig, képtelenek lettek volna továbbmenni, és nem is vállalhatta a kockázatot, amit az éjszakai menetelés jelentett volna az ismeretlen vidéken. Végigjárta a kis táborn, és segített szélvédett, éjszakai pihenőre alkalmas helyeket keresni, megnyugtatott néhány pityergő gyereket, biztató szavakkal bátorította a felnőtteket. Nem volt ugyan nehéz jó alvóhelyet találni, egymástól nem túl messze, többé-kevésbé beomlott szélű gödrök sorakoztak a ritka cserjésben, oldalukon sok helyen cserepesre égette az agyagot az egykori tűz. Szemmel láthatóan egy hajdani település helyén ütöttek tanyát, a viskók gödreit még nem tüntette el egészen a vadon, és még így is jó szolgálatot tettek az üldözötteknek. Fráter Bálint visszatért a maga gödréhez, ahol a batyuját hagyta, és ahol néhány gyerek már összebújva aludt. A tűzgyújtást szigorúan megtiltotta, és arra gondolt, hogy őrszemeket kellene állítani, de nincs emberei között egyetlenegy sem, aki az elmúlt nap megpróbáltatásai után ébren tudna maradni, még ő maga sem. A legtöbben már aludtak, és biztos lehetett benne, hogy percekben belül senki sem lesz ébren. Úgy kuporodott, hogy azért rálásson a táborra, és az alkony derengésében még egyszer végignézett a tisztáson. Megint erőt vett rajta az a furcsa érzés, de feje rábukott a térdén keresztbe tett karjára, és abban a pillanatban elaludt.

Feljött a hold. Megtermett vadkan ballagott megszokott csapásán az erdei ér felé, hogy hajnal előtt még szomját oltsa. A füzes

felől fújt a szél, ahonnan kilépett, így váratlanul, egészen közeliről csapta meg az erős emberszag, és meglepetésében nagyot horkantott. Egy pillanatig mozdulatlanul állt, majd megfordult, és el-tűnt a bokrok között.

A gödör szélén összekuporodva alvó ember nyilván erre a horkantásra riadt fel, bár nem tudott volna számot adni róla. Egy percig feszülten figyelte az erdő és a nádas éjszakai neszeit, majd hosszan elnézte a szemben álló hatalmas tölgy még csupasz koronáját és a hegyében világító teliholdat. Nézte ezt a képet, és agyában valahol megjelent egy másik: nagy csupasz fa, ágai között a holddal, jobbra meg egy kisebb fa, utána a nádas sötét tömege. A két kép lassan egymásra csúszott. A holdfényben jól látszott a kisebb fa jobb felől, meg a halkán susogó nádas is.

Egyszerre látni vélte azt is, amit a sötétség és az erdő eltakart: távolabb a sekély, de halban gazdag kiöntéseket, a zombékost, számtalan vízimadár fészkelőhelyét és a sűrű bokrokat, ahol csapdákat lehet állítani, és amelyeken ősszel hihetetlen tömegben piroslik a som. Hosszú, zezzugos ösvényt látott, amely megnyílt az avatott kezek érintésére, hínármezőn, áthatolhatatlannak látszó töviserdőn, zizegő nádfalon át kanyargott, és nesztelenül összezárult, ha az ember tovasurrant. Egyszerre ismerte ennek az ösvénynek minden szeszélyes hajlatát, minden pokolra nyíló embernyelő ingoványát. Szinte a szemével követte a holdfényben derengő éjszaka mélyére, és csak messze, valahol a sötét látóhatár közelében veszítette el, de akkor már megbékélten visszatérhetett, többé már nem téveszti el, és csak idő kérdése, hogy mikor járja végig. Tekintete újra megállapodott a fán és a holdon, álommal küszködő értelme, üldözött lelke, itt talált réges-rég nem érzett megnyugvást.

Azzal a biztató gondolattal aludt el újra, hogy most már tudja, hol van, és nem kell tovább céltalanul bolyonganiuk a rengetegben, innen biztonságos búvóhelyre vezetheti rongyos seregét.

A gyerekeknek úgy kellett felrázniuk Bálint frátert, olyan mélyen aludt, pedig egészen világos volt már. A reggel hűvösében már természetesnek tűnt, hogy megtalálta csaknem elfelejtett és mindedig hiába keresett szülőfaluját. Nyögve tapogatta elgémberedett tagjait, és szemével jóleső megnyugvással fedezte fel sorra az agyában rejtett, mélyen eltemetett emlékek valóságos megfelelőit. Végigjárt néhány gödröt, hátha valami jel alapján megtudja, me-

lyikben töltötte azt a magányos telet, de régen elkorhadt már a nád, amellyel a Néma segítségével hevenyészve befedte, s egyéb nyom sem maradt. Egykori vacska nem lehetett távol attól a ponttól, ahol az éjszaka kuporgott, hiszen sok éjszakán át kellett valaha ugyanúgy bámulnia a nagy fát és a holdat, hogy annyira eszébe vésődjön.

Nem volt több idő merengésre, sietve ettek egy keveset a magukkal hozott eleségből, készülődtek az indulásra. Nem tudott azonban mégsem így elmenni, már menetkész sorban állt a sereg, s mind űrá néztek, miért nem indulnak már. Imára kulcsolta kezét, és megvárta, amíg mind lepakolják holmijukat és követik a példáját. Nem törődött már vele, hogy inkább pogány szertartáshoz hasonlít, amit cselekszik, mintsem keresztény istentisztelethez. Arccal az erdő felé fordult, a szétszórt csontok felé, amelyek között talán néhai legkedvesebbjei is ott porlanak.

Uram, fogadd el esdeklő imánkat a te szent szabad eged alatt, hallgasd meg a könyörgésünk a védtelenek lelkeiért, fedd el egészen szétszórt csontjaikat, hogy ne háborgathassa többé őket a bűnös és kegyetlen világ, hogy ne tapodja földi maradványaikat a gonoszok kevély csizmája, és add meg nekünk, istenem, hogy ne jussunk elődeink szomorú sorsára, hagyd, hogy hozzád hűen élhessünk még ebben a sárban, amely lehúz, de fájón marasztal és megbékéltén, tisztességgel eltemetve térhessünk majd meg a Te boldogabb országodba! Ne engedd, hogy ellenségeink kegyetlen kezébe kerüljünk, hiszen Néked is halálos ellenségeid ők, Téged akarnak bennünk megölni, azért irtanak minket, mert a szívünkben hordunk Atyám, látod letértünk minden útról, mi vagyunk azok, akik számára nincs ezen a földön egyéb csapás, csak a járhatatlan út, hát ne vedd el tőlünk legalább ezt az egyet, ha már mindössze ennyit adtál, mikor megszülettünk! Amen.

Vádlóan csengett ez a fohász, de azt se bánta már Bálint fráter, itt állt, ahonnan egykor elindult, bezárult a nagy kör, életében annyi mindent akart, annyi magasztos célért küzdött, és most a puszta létért kellett könyörögnie a maga és népe nevében, már talán nem is igazában az életért, csak emberibb halálért, ennél kevesebbet már nem kérhetett, mit bánja ő, ha keményen zúgnak a szavak!

Lecsillapodva jelt adott az indulásra, és nekivágtak a nádnak, bár a még tegnap felsebzett mezítelen lábakat kegyetlenül próbára tette a sok éles levél és hegyes, alattomosan kiálló csonk. Bálint

fráter nem mert az egykori faluban maradni, túl nyílnak érezte a világ felé, akkor is, ha útnak már nyoma sem volt körös-körül, mindent benőtt az erdő és a nád. Úgy érezte, ami egyszer bekövetkezett, az bekövetkezhet másodszor is, rátalálhatnak a portyázók újra a tisztásra, ahogyan egykor rátaláltak.

Arrafelé indultak, amerre félig éber látomásában oly tisztán látta a célt. Most nem vezette semmiféle ösvény, tudta, hogy nem lesz könnyű megelni a bűvőhelyet, amely az éjjel eszébe ötlött, de bízott a gondviselésben, amely idáig is elvezette.

Viszonylag jól haladtak, és azon kapta magát, hogy egészen más szemmel néz a tájra: eddig űzött vad volt, most egyszerre feltámadt benne a vadászösztön. Értő szemmel fedezte fel a nyomokat, amelyeket az elmúlt éjszaka hagytak a zombékokon különféle állatok, és izgató bizsergést érzett a testében, mintha a vére is megpezdült volna a bőre alatt, mint a tavaszi vizek környék körül. Néhány nádszálat elfeküdt valami állat, ott nyilván vadlúd pihent, de egészen közel a sárban, karmos óvatos nyomok: alighanem farkas baklatott a fészek körül, de a madár időben felriadhatott, mert a csikasztétován megállt, és másfelé indult, s a sáson is csak egy pihetoll akadt fenn, az a hirtelen felröppenés miatt hullhatott ki a szárny alól, ahol a legpuhább és legmelegebb a madár. Legszívesebben nekiállt volna csíkászni a sekélyben, mint egykor, és ráállította volna éhes népét a sulyom- és fióknádszedésre. Ezt meg is kell majd cselekednie, ha nem akarnak éhen pusztulni.

Valahonnan darutánc zenéje hallatszott. Szívesen megleste volna a kecses madarakat csodálatos táncuk közben. Sokak számára hihetetlen, hogy miféle szép figurákat lejtének ilyenkor tavaszszal a daruk. Az embereknek elég lenne, ha csak a darutársadalom békés, rendezett példáját követnék, és nem lenne szenvedés, zűrzavar a földön. Nem lesz már semmi nagyszabású terveiből, pedig a daru is szerepelt bennük. A darutollért drága pénzt adnak a városban, nincs magyar viselet darutoll nélkül, de a török is szívesen veszi, hiszen adó fejében is elfogadja, ha ráakad. Még nagyobb az értéke a madarak madarának, a kócsag, vagy ahogyan néhol mondják, kótyag tollának. Külön mesterség az, ismerni a kócsag fészkelő- és pihenőhelyét, vagyont érő tollaikat megszerezni. Odafönn, a szabad országrészben mind kócsagtollat viseltek a süvegükön a kevély nagyurak. A legnemesebb volt a nagykócsag, amelynek nevét babonás tiszteletből még csak ki

sem ejtette a száján igazi vízen járó ember, de ismerték a fattyú-kócsagot, a galambkócsagot és lovaskócsagot is, és annak mind más volt a módja, ha felkutatni, elejteni akarták.

Monos Bálint többnyire ismerte látásból ezeket a madarakat, szokásaikról is sokat tudott, de elnevezésüket és értéküket már úgy tanulta a szegedi halászoktól és más vízi emberektől, akikkel évekig barátkozott, amikor éppen abban a városban lelt nyugalmat és hivatást.

Nagy hasznom volt abból a két évből, igaz, többet forgódtam a halásztanyák és nádvágók között, mint amennyit az egyház ügyeivel törődtem, de nem is vártak el tőlem egyebet: a török megtúrta ugyan a keresztény papokat és templomokat, de úgy szerette, ha minél csendesebben viselkedtek és az egyháznak nem volt semmi hatalma. Beszolgáltatás, járandóság is általában olyan kevés érkezett, hogy azt számadásba venni ugyan nem kellett három templomi írtnoknak róni az árkusokat... Így azután senki se vette tőlem rossz néven, ha naphosszat a vízimadarak hűzését figyeltem és a nevüket tanulgattam.

Meg is tanultam belőlük eleget. Mindet nem, mert tanuláshoz szokott, nehéznek egyáltalán nem mondható fejmenek is sok volt annyi madárnév, amennyit egy ügyesebb pákásziú fel tudott sorolni, nem beszélve az idősebb vízi emberekről, akik nem egy, de három-négy néven is ismerték a nádas egyes lakóit, és valóságos kalendáriumai voltak a vízi életnek. Akkor láttam igazán, hogy mennyit ér ez a tudás, amikor az elvadult falu lakói megcsodáltak, és lépten-nyomon hozzám fordultak tanácsért. Ott éltek a lápban, de gyökértelenül, hagyományok nélkül, és hiába ismerték már hangjukról a vízi világ állatait, megszakadt bennük az évszázadok alatt felgyülemlett tapasztalatok láncá, nem találták fel magukat igazából. Szomorúan kellett látnom, hogy azokon a vidékeken, amelyeket elkerült a könyörtelen pusztítás, egyetlen tizenéves legényke a kisujjában több hasznos ismeretet, fortélyt hordoz, mint amennyit az én falum legjobbnak számító vadászai és halászaik elképzelni is alig tudnak.

Megrázta a fejét: megint a régi nóta.

A nádasnak pedig nem akart vége szakadni, hiába nyújtogatta a nyakát. Oldalt egy fűzfán hamuszínű bakcsó állt mozdulatlanul. Az talán messzebb látott. Tovább bujkáltak a sűrűben, órák tel-

tek el, és a táj nem változott. A nádból olykor csoportosan vagy magányosan fűzfák álltak ki, rajtuk gémeek, szélkiáltók pihentek. Egy ízben felkapaszkodott egy ilyen fa nyakába, hátha valamiféle támpontra lel. Megriasztotta az egyhangú kép, amely elébe tárult, éppen azt látta fentről, amit lent már megsokallt: nád és fűzfák a végeláthatatlan messzeségig. Lemászott a fáról, és már nem volt olyan magabiztos, mint reggel. Megtévészítették volna az emlékképek? Kezdte már bánni, hogy olyan könnyelműen rájuk hagyatkozott és megdondolatlanul magával cipelte ezt a sok fáradt embert. Hátranézni is alig mert, tudta, hogy lankadnak botladoznak, belelépnek a tövisekbe, és csak azt várják, hogy megállhassanak. Érezte, hogy gyengülnek és ma még hamarabb ki fognak merülni, mint előző nap. Mit kezd akkor majd velük ezen a vizenyős, védtelen helyen?

Egész nap sem tudtak kikeveredni a nádból. Bálint fráter most már minden alkalmas fára, bokorra felkapaszkodott, és reménykedve örült a nagyobb, zöld foltoknak a távolban, hátha ott már az erdő kezdődik, hogy azután újra elfogja a csüggedés, ha közelről megmutatkozott, hogy az is csak egy elszigetelt facsoport volt a sok közül. Egyesek hátul már hangosan jajgattak, pihenőért könyörögtek, de igyekezett hajthatatlan maradni, csak rövid szusszantásokat engedélyezett. Dehogy érdekelték már a madarak! Nem is hallotta rikoltozásukat, felváltva imádságokat és a Szentírás ígéit mormolta magában, hogy ne kelljen a gyereksíráásra, jajgatásra, sóhajtozásra figyelnie, amely kísértte.

Kétségbeesetten látta, hogy a nap megint leáldozóban van.

— „Jobbod, Uram, erő által dicsőül, jobbod, Uram, ellenségét összetör!”

Köklbe szorított kézzel, követelőzően sziszegte ezt a rigmust többször is, utóbb már gépiesen, csak a szavak ritmusáért, és fejéből kitikkadt minden gondolat.

— „Jobbod, Uram . . .”

Mózes hálaéneke volt ez, amikor népével átgázolt a kettéváltak tengeren, és üldözői feje felett összecsaptak a habok. De ki fog nekik utat mutatni, hol marad a segítség, amelyért könyörögnek, és mikor szakad már rá kegyetlen ellenségeikre az ég!

Fel is hagyott már a reménnyel, amikor mégis vége szakadt a nádasnak, és magasabb talajra értek. Bevárta a lassan vánszorgó-

kat, biztatta a csüggedőket, de itt sem időzhettek sokáig, legalább a folyót el akarta érni a teljes sötétség beállta előtt. Ritkás, de összefüggő erdőn át haladtak, majd szederindák horzsoló, marasztoló szövevényébe gabalyodtak és az imént éppen csak fellobbanó erő és életkedv újra lankadni kezdett elgyötört testükben. Szerencsére a folyó valóban nem volt messze.

A gyerekek közül az erősebbek mindjárt inni akartak a tiszta, hideg vízből, de az ár nem régen húzódott vissza, és a vézna gyerekclábak egyszerre combig szaladtak a lágy iszapba, hogy azután alig tudtak kikecmeregni belőle. Bálint fráter fáradtan nézte a nyugodt felszínt, még mindig keresett valamit az alkonyatban. Csak akkor könnyebbült meg és engedtek fel arcán a feszült vonások, amikor azt is megtalálta.

A gázló előtt telepedtek le, meg kellett várni, amíg feljön a hold és némi világoasságot ad az átkeléshez. Monos Bálint mélyen tüdejébe szívta a folyó szagát, és már el is felejtette délutáni kishitűségét és kétségbeesését. Ráér majd később, biztonságos térbeli és időbeli távolságból újra felidézni és bölcs tanulságként hozzá-sorolni az úgynevezett élettapasztalatokhoz. Megint vezérnek érezte magát, rendkívüli egyéniségnek, aki lám, árkon-bokron át vezetve népét, megmenekült a hatalmas ellenség elől, nem mindennapi képességei révén meglelte ezt az elhagyatott (tehát biztonságos) zugát a világnak, és itt fog majd új hazát építeni, mint a távoli nagy ősök. Az mégsem lehet véletlen, hogy túlélte azt az egykori éjszakát, a magányos telet, és hogy olyan szerencsével nevelődött a kolostorokban annyi év alatt, hogy azután szerepére ráébredve visszatérjen ide, és oltalmazója, megmentője legyen a gyámoltalanoknak, és hogyan lehetne véletlen, hogy a válságos pillanatokban olyan halálpontosan elevenedik meg előtte a régen elfelejtett táj és neki csak követnie kell az isteni útmutatást. Nem csoda-e, hogy eszébe jutott ez a sziget a folyóban, ahová időnként madártojásért járt a Némával. Eszébe jutott mint ideális búvóhely, akár ötven ember számára is, egész nyárra, ha kell. Lakott településnek nyoma sem volt a közelében, még leégett falvak maradványaira sem bukkantak egykori kőszálásaik során, elhagyatottabb vidék volt, mint nyomorúságos lakóhelyük környéke, mint-ha ember sohasem járt volna arra. Most már emlékszik, a Néma itt azt sem engedte, hogy késével jeleket vésson a fák kérgébe, ahogyan szokta, babonás tisztelettel őrizte a táj érintetlenségét.

Igaz, most eltévedtek a nádban, és az egyórányi járás helyett,

amire emlékezett, egész nap bolyongtak keresztül-kasul, de mégiscsak a szigetnél kötöttek ki végül! Aldassék érte az Úr neve!

A mocsárvidék tucatnyi falujában sohasem volt könnyű az élet. A szűkös adatok nem beszélnek egyes emberi sorsokról, de még a hadiesemények mindegyikéről sem számolnak be — hosszú sor is lenne. Mohács után Ibrahim nagyvezír arrafelé vonult vissza csapataival, és feldúlta a lápvidéket. Ekkor még gazdag és sűrűn lakott lehetett a Tisza mente, mert negyvenezer lakos pusztulását jegyezték fel az írástudók. 1534-ben a szárazság miatt rettenetes éhség pusztított a vidéken, ami 1535-ben még csak fokozódott. Erre jött 1536-ban a mindent letaroló sáskajárás, majd 1541-ben Szulejmán ismét végigvonult seregével a tájon, és 1542-ben újra sáskajárás pusztít. Elképesztő a szívósság, amivel minden szörnyűséget átél a nép, és még mindig maradt, még mindig lakott itt valaki!

Tíz viszonylag békés év, ami ezután következett, már igazi áldásnak, „paradicsomi időknek” számított. Elegendő is volt a felégetett falvak benépesedésére, az ugar feltörésére, a halászat és az állattartás fellendítésére. Az áldott, jó föld, a gazdag vízi világ fizetett, és még a kettős adózást is el lehetett viselni. Ha volt is keserűség a boldog békeévek alatt (egyések szerint volt), az feledésbe merült, elhomályosult az újra fellángoló falvak fénye mellett. 1552-ben ugyanis újra támadott a török, és hatalmas seregeivel letarolt mindent, ami az útjába került. Menekült a falvak népe, de hova is menekülhetett ilyen irdatlan had elől: becserkésztek azok minden zugot, minden ligetet és nádast, a legeldugottabb sárkunyhóra is rábukkantak, és kifosztották, lakóit megölték vagy elhurcolták.

Elmúlt megint a vész, a túlélők helyet kerestek maguknak a nap alatt. Ezúttal nem sokan voltak.

A felégetett falvak nagy része sohasem épült újjá. Inkább a nagyobb települések köré csoportosultak az emberek, ott a rendszeres adófizetés fejében némi védelemre számíthattak. Akik a föld csábításának mégsem tudtak ellenállni, azok is inkább új helyet kerestek letelepedésre, és nem tértek vissza leégett házaik gyászos gödreibe.

Takáros falut építettek a Tisza egy szelíd kanyarulatában is a régi helyett, amely azelőtt távolabb feküdt a medertől. A földek zsírosak voltak, és a megtelepülők szorgalma nem maradt ered-

mény nélkül. Meggazdagodni senki sem tudott, mert a dézsma-szedők is nagyon megszerették a falut, de a lakosok azért éltek és terjeszkedtek. Szerettek vele dicsekedni hogy még váruk is van: egy sziget a Tiszában, amely a kanyartól a faluból nem látszik, de egészen közel van, folyással szemben. Félig tréfából, félig komolyan mondogatták, hogy ha ellenség törne rájuk, bevinnék magukat a szigetre, s ott védekeznenek. Némi szóbeszéd is elterjedt homályba vesző ősökről, akik valaha így cselekedtek. Ha volt is valami alapja az efféle meséknek, az nagyon régen történhetett, mert az új falu és a sziget közelében senki sem emlékezett régebbi településre. Éppen ezért volt olyan jó a föld, gazdag a madárvilág.

Ellenség ugyan jött, nem is sokára, de olyan, amelyik elől nem lehetett a szigetre menekülni: 1570-ben a jó föld sem adott elég élelmet, éhezett a nép, és döghalál pusztított. Elmúlt az is, elfeledték.

1596-ban azután bújhattak volna a szigetre, ha lett volna idejük, ha a fejvesztett menekülésen kívül egyéb eszközbe juthatott volna. Azon a tavaszon megjelent a tájon a tatár.

Bálint fráter érkezettnek látta az időt az átkelésre. Hosszú bottal tapogatta a meder fenekét ott, ahol a gázlót sejtette. A bot nem mutatott mély vizet, de a süppedő iszap aggasztotta. Egyre lejjebb haladt a parton, és minden lépésnél megvizsgálta a meder szilárdságát. Végre agyagos, keményebb talajra lett, s innen még elérhették a sziget csücskét. Az erősebbek közül néhányat előre küldött, ő maga pedig az asszonyoknak és betegeknek segédkezett a csúszós partról vízbe ereszkedni. Jó néhányan övig bent jártak már a folyóban és botokkal keresték az utat, a többiek pedig összszeverődtek a parton, holmijukat rendezgették. Bálint fráter is feltűrt köntösben, térdig vízben állt, amikor a kanyar íve mögött tucatnyi lobogó tüzet pillantott meg.

Embertelen küszködésük hiábavalóságán kívül már csak az önpusztító düh jutott el tudatáig, és botját vadul lóbálva, elkeseredett üvöltéssel rontott neki az első lovasnak, aki megjelent a parton.

A hegyes süvegű harcosok fitymálva mutogattak a néhány fogolyra. Nem sokra mehettek a vézna, sápadt asszonyokkal és gyenge férfiakkal, úgyis elpusztulnának még az úton. Egyedül azt a

nagy papot lett volna érdemes megtartani, de olyan veszettül hadakozott, hogy le kellett csapni.

Az őrszem is elégedetlen volt, a leégett falu helyén felütött tábor szélén. Ő vette észre a holdfényben lopózó árnyakat, őt illette volna a zsákmány java, de zsákmány nem is volt. Neki azt mondták, hogy egy mesésen gazdag országba jönnek harcolni és haza sem tudja majd vinni a sok kincset meg a jó rabokat. Dühösen meredt a Tiszában rezgő holdra.

Az a pap is kis híján agyonütötte.

(Vége)

